

UDC: 94(477) 14/15

Ольга Білецька,
кандидат історичних наук,
вчитель Осичківської ЗОШ I–III ступенів,
(Україна, с. Осички, Савранський район, Одеська область),
osychkypodolianka@ukr.net,
orcid.org/0000-0001-5716-387X

КАРАУЛ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ XV–XVI ст.

Дослідження присвячено поселенню Караул, що датується XV–XVI ст. Стаття базується на письмових джерелах. Під час проведення розвідки були задіяні нарративні джерела (хроніка Яна Длугоша) і десять документальних джерел. У результаті автор дійшов до висновку, що в джерелах міститься інформація щодо двох різних населених пунктів. Обидва вони знаходилися на річці Дністер. Перший Караул (який іноді в документах записано як Калаур) розташовувався на території сучасного с. Катеринівка (поблизу с. Рашково) Кам'янського району незвіданої Придністровської Республіки (або Придністров'я). Відгомін тих часів зберігся у назві лісу Калаур в околицях с. Рашково. Інший Караул, швидше за все, був у гирлі Дністра на узбережжі Карагвольської затоки.

Ключові слова: Караул, Поділля, Північне Причорномор'я, історична географія України XV–XVI ст., Велике князівство Литовське, Польське королівство, королівські привілеї, ханський ярлик, подільські замки.

Olga Biletska,
Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),
teacher, school of Osychny (Ukraine, Savran district Odessa region),
osychkypodolianka@ukr.net,
orcid.org/0000-0001-5716-387X

KARAUŁ IN THE HISTORICAL SOURCES 15th–16th CENTURIES

The research deals with the study of settlement Karaul, dated from 15th–16th centuries. It was found, the scientists had identified Karavul in different ways. V. Antonovich, M. Grushevsky, F. Petrun, M. Kazak localized it near the modern village Rashkovo (Raşkovo) Kamenka district Pridnestrovia Republic.

The second group of scientists (Ph. Brun, O. Radzikhovskaya) considered Karaul was near the mouth of the Dniester River. The Polish scientist K. Ozhug saw Karaul near the mouth of the Dnieper and Ukrainian scientist F. Shabuldo suggested seeing of two Karauls. The first settlement was between Zvenigorod and Sokilts, and the other one was near Chernigorod and Dashev.

The article is based on the written sources. There were involved a narrative source (Jan Dlugosz's chronicle) and ten documentary sources (1410, undated [between 1411 and 1430], 1432, 1442, 1447, 1459, 1469, 1514, 1545 and 1581). The author concluded the data about two different settlements were remained in these sources. Both Karauls were on the Dniester River. The first Karaul was situated on the lands of modern village Katerynivka (near contemporary v. Rashkovo). The name of the forest Kalaur near v. Rashkovo is a rudimentary fact. In author's opinion, the name of the settlement Karaul can be traced back in the five sources: "Karaulski" (in 1410), "Karawol" (1411), "Karawol" (1447), "Kalaur" (1545), "Kalavur" (1581). By the way, there were some villages with the name Rashkovo. In particular, it is known village Rashkovo on the other (right bank) side of the Dniester River (now it is village Vadul-Rashkov Sholdanesht district Moldova).

Another Karaul was located in the mouth of the Dniester River, on the left bank. It should be found on the bank of the Gulf of Karagvol, perhaps now it is village Nadlymanske Odessa region. Probably, the names of this settlement are recorded in the next documents: "Mayak [Karawull]" (in the list of Swidigail's castles, 1432 (?), "castra nostra Carawl super Dniestr fluvio" (in the award of Polish king Vladislav Varnenchyk to Theodorik Buchatsky, 1442), "Strozowy hrod" (Khan's yarliks, 1461), "Carawl" ("Buchatsky's Division", 1469), "Kural" (Khan's yarliks, 1514), "Karaol" ("Register and Additions to the Acts of the Bar's Starostwo", 1564).

The author suggests that both settlements Karaul appeared in the Golden Horde time. Sources indicate both Karauls were castles and they were located in the strategically important places, on the way from Moldova Principality to the Tatar's territories. Perhaps, there were the fords across the Dniester Rivers and the customs houses. It was easy to identify and locate the upper castle Karaul. However, it cannot be said of the lower castle. That's why the question of identification and localization of the lower Karaul remains open. The first Karaul (it was transformed into v. Kalaur 16th century) was in the possession of hermits of Andriy Sudymuntovych. In the 16th century it was Chechel's family. Over time, the settlement changed its name and we can see "Rashkovo" on the G.L. de Boplan's map (the middle of 17th century).

The other castle Karaul was in the possession of the Buchatsky-Yazlovets' family. It was located at the mouth of the Dniester River, at the bank of the Gulf of Karagvol, near modern v. Mayaky Odessa region, because in the sources these toponyms (Mayak and Karaul) meet alongside. The etymology of the word "Karaul" is probably Turkic, and perhaps it means "guard", "watchman", "protection". There are other versions of the origin of this name (including this word means "fortress", or "something black").

Keywords: *Karaul, Podolia (Podillia), North Black Sea Region, the historical geography of Ukraine of the 15th–16th centuries, the Grand Duchy of Lithuania, Polish Kingdom, Royal privileges, Khan jarlig (yarlyk), Podolian castles.*

У джерелах XV–XVI ст. є географічні назви, які нині вже важко віднайти на сучасній карті. Водночас, вони все ще викликають певну зацікавленість дослідників у зв'язку з віднаходженням давніх документів. Ця розвідка присвячена одному з таких географічних об'єктів – Караулу¹. Мета розвідки – віднайти найдавніші писемні джерела, в яких згадується Караул; проаналізувати зміст документів щодо цього населеного пункту; встановити, де він знаходився та що собою представляв – село, місто, замок, митницю тощо.

Для вивчення минулого Караулу ми задіяли одне нарративне джерело (хроніка Яна Длугоша) та десять актових документів. Відомий польський хроніст Ян Длугош (1415–1480) на сторінках своєї хроніки двічі згадує про Караул. Вперше – під 1411 роком, коли оповідає про сумісну подорож польського короля Владислава та великого князя литовського Вітовта (Długossus, 1711: 314), і вдруге – під 1447 р. розповідаючи про королівський гнів на подільського старосту Теодорика Бучацького (Długossus, 1712: 31).

Актові джерела умовно можна поділити на дві групи. До першої відносяться документи 1410, 1459, 1545, 1581 р. та один недатований. Відмітимо земельне надання польського короля Владислава II Ягайла слугі Нічку Караульському від 1410 (Zbiór dokumentów, 1974: 314–315). Прізвище отримувача дає підстави вбачити існування Караула. Нами задіяно також жалуванну грамоту, наданій у канцелярії великого князя литовського Вітовта Андрію Судимонту (Білецька, 2004: 141–143; Kurtyka, 2004: 152–155; Михайловський, 2012: 97–107). Оригінал документу не зберігся, тому встановити точне її датування є не можливим. Однак про його існування дізнаємось із більш пізнього джерела. Так, 3 лютого 1581 р. на сеймі у Варшаві заслухали розповідь Григорія Чечеля про те, що 8 жовтня 1580 р. під час пожежі у Вінницькому замку згоріли його документи, зокрема, привілеї великого князя литовського Вітовта, надані його предкові Андрієві Судимонту (Документи Брацлавського, 2008: № 9, 281–282). Хронологічно наступною є жалувана грамота князя Семена Олельковича Ієрмію Шашку від 1459 р. Цей документ важливий для нас згадкою назви річки Рашковки (Розов, 1928: 171).

Караул, а точніше Калаур, вказується і в «Ревізії українських замків» 1545 р. Описуючи Брацлавський замок, люстратор вказав на існування

¹ Висловлюю слова щирої подяки С. О. Білецькому, В. Б. Пчелянському, І. В. Литвинчуку, Р. С. Захарченко, В. П. Гулевичу та Я. В. Пилипчику, які допомогли під час пошуку джерел і літератури, а також усім тим, хто своїми порадами та консультаціями сприяли вдосконаленню тексту статті.

селища, яке до цього часу було "городовим": "Калаур, сєлищо, было перєд тымъ городовое, а тепєр дєржит Грицко Чєчил на Бєрдищи" (Литовська Метрика, 2005: 231). І, нарешті, вже згадуваний документ 1581 р., в якому записано оповідь Григорія Чечеля про пожежу у Вінницькому замку, під час якої згоріли його документи на тримання низки населених пунктів, у тому числі і Калавур (Документи Брацлавського, 2008: 281–282).

Другу групу джерел становлять актові документи від 1432 (?), 1442, 1469, 1564 та ханські ярлики 1461, 1514 років. Швидше за все, саме в 1432 р., з'являється список подільських замків (в тому числі і Караула) Свидригайла. Джерелознавчий розбір цього документу здійснив російський дослідник С. Полехов (Полехов, 2014). Привілей польського короля Владислава Варненчика подільському генеральному старості Теодорику з Бучача 1442 р., в якому фігурує і Караул, вже був об'єктом нашого вивчення (Білецька, 2015: 240). У документі є важлива вказівка на географічне розташування – «замок наш Караул на річці Дністер» (Zbiór dokumentów, 1975: 232). Назви подільських замків вказані і в документі 1469 р., який умовно, можна назвати «Поділ Бучацьких» ("*Divisio Buczaczskych*"). Відповідно до цього джерела, Караул разом із Качибеем та іншими населеними пунктами мали відійти до тримань Міхала Бучацького (Akta Grodzkie, 1887: 330). Надчорноморські володіння сім'ї Бучацьких були надзвичайно для них важливі. Саме тому, майже через 100 років (в 1564 р.) Бучацько-Язловецькі все ще підтверджували право на їх утримування², хоча фактично господарями тут уже були татарські хани. Ось чому Караул зафіксовано і в текстах ханських ярликів 1461 р. Хаджі-Гірея литовському князю Казимиру та 1514 р. Менглі-Гірея польському королю Сигізмунду (Kołodziejczyk, 2011: 606). Зокрема, в ярлику 1461 р., даного ханом Хаджі Гіреем, вказується: "dališmy ... Podole z ... Bałykły, **Strożowy hrod...**" (Kołodziejczyk, 2011: 530). В ярлику 1514 р., оригінал якого втрачено, а копії зберігаються в РГАДА та AGAD, Караул згадується поряд з причорноморськими замками: «...Дашов-город, Банаклы, **Курал** (жирне виділення та курсив мій. – О. Б.), Учорннь город...»³.

Деякі моменти історичного минулого Караулу висвітлювалися в працях П. К. Бруна, В. Б. Антоновича, Н. В. Молчановського, М. Г. Грушевського та Ф. Є. Петруня (Брун, 1879; Антонович, 1896; Молчановский, 1885; Грушевський, 1994; Петрунь, 1928; Петрунь, 1928а). Серед перерахованих дослідників найбільшу роботу у вивченні Караула здійснив В. Б. Антонович. На-

² Зокрема, «Караул» (Kaгаol) зафіксовано в «Регістрі та доповнення до актів Барського староства» Історія Хаджибея (Одеси) 1415–1795 pp., 2000: 12. Див. також: Архив Юго-Западной, 1894: 361.

³ Д. Колодзейчик вказує, що копії оригіналу зберігаються в: РГАДА, ф. 389 (Литовская метрика), № 7, л. 564/565–571/572; AGAD, Metryka Litewska, № 193, р. 364–367. (Kołodziejczyk, 2011: 606).

прикінці XIX ст. він особисто зробив виїзд на Дністер та обстежив колишнє урочище та лісок Калаур. Згодом вчений записав: "Несколько лет назад (робота В. Б. Антоновича була опублікована в 1896 р. – О. Б.) известный знаток русско-литовской старины А. П. Яблоновский сообщил мне сведение, что в окрестности м. Рашкова (Подольской губ. Ольгопольского у.) на Днестре есть урочище, сохранившее поныне название «Калаур»". Далі він занотував: "в углу... возвышенности, между Днестром и Рашковкою... сохранилось прекрасное городище; оно обнесено валом, имеет вид неправильного четырёхугольника и на трех углах вооружено обширными ронделями, которые характеризуют фортификационные сооружения XV столетия; вблизи городища... находится небольшой лесок, сохранивший поныне название «Калаур»" (Антонович, 1896: 9–10; Мальченко, 2001: 162–163).

Із сучасних дослідників варто відзначити доробок румунського дослідника Матея Казаку, польського історика Януша Куртики та український вчених О. Є. Мальченка, Ф. М. Шабульда, О. О. Радзиховської, В. П. Гулевича, В. М. Михайловського, Я. В. Пилипчука, І. В. Литвинчука, О. В. Рибчинського (Cazacu, 1986; Kurtyka, 2004; Kurtyka, 2004a; Мальченко, 2001: 162–163; Шабульдо, 2010; Радзиховская, Боренко, 2011; Михайловський, 2012; Гулевич, 2013; Гулевич, 2014; Литвинчук, Рибчинський, 2018). На тлі всіх інших робіт, написаних в кабінетних умовах, якісно вирізняється робота І. В. Литвинчука. Автор здійснив неодноразовий виїзд до залишків колишнього Караула, обстежив та опублікував результати разом із численними замальовками у статті «Маловідомий литовський замок Караул на Дністрі поч. XV ст. – проблеми ревалоризації, консервації та музеєфікації городища» (Литвинчук, Рибчинський, 2018).

Найранішу звітку про існування такого населеного пункту можна віднести до початку XV ст., а саме до 1410 р. Цим роком датується земельне надання польського короля Владислава II Ягайла слугі Нічку (Мічку) Караульському ("*servitori nostro Niczko Karaulski*") на «село зване Швідова на річці Свідова, розташоване в Червоногородському повіті»⁴ (Zbiór dokumentów, 1974: 314). Польський дослідник Януш Куртика зробив припущення про виконання Нічком Караульським урядницьких функцій у Караульському замку (Kurtyka, 2004a: 183–184). На нашу думку, він, скоріш за все, лише походив з Караулу, оскільки, за такого надання Нічко повинен був обов'язково (на це вказано в документі) проживати в с. Швідова (нині – с. Свидова Чортківського району Тернопільської області). Тому нам видається неможливим обіймати уряд у Караулі, а постійно проживати в с. Швідова. Зауважимо, що особа Мичка привернула увагу також В. М. Михайловського, який писав з певним застереженням щодо руського походження Мичка і тут же

⁴ "*villam Szwidowa dictam super fluvio Swidoua in districtu Ceruonogradensi sitam*".

локалізував Караул – місцевість на березі Чорного моря (Михайловський, 2012: 90).

Ще у XIX ст. В. Б. Антонович припустив (у XX ст. його підтримав румунський історик М. Казаку (Cazacu, 1986: 101)), що Караул згодом увійшов до складу с. Рашков (нині – с. Рашково (Rașkovo) Кам'янського району, Придністровського регіону Молдовської Республіки). Однак, більш точно та аргументовано до локалізації підійшли І. В. Литвинчук та О. В. Рибчинський, які розглядають землі колишнього замку Караул не що інше як с. Катеринівка Кам'янського району вказаного регіону (Литвинчук, Рибчинський (у друці)⁵.

Назва ж села "Рашков" теж давня. Найбільш імовірно, воно (село) отримало її від назви річки, яка зафіксована у жалуваній грамоті князя Семена Омельковича Ієрмію Шашку від 1459 р.: "...землю Деръжати Маєть... По речьку Рашъковъку, которая в Днестръ впадаєть" (Розов, 1928: 171). Досліджуючи етимологію назви Рашкова неважко побачити, що поряд у Буковині є ще один населений пункт з подібною назвою і також розташований на Дністрі (с. Вадул-Рашков Шолданештського району, Молдова). Назва ж означає якесь начиння для рідини. Зокрема, у цьому регіоні місцеве діалектичне слово "рашка" є синонімом до слів миска, помийниця і, навіть, сковорода.

Караул (вірніше "*Karawol*") згадується і в хроніці Яна Длугоша під 1411 р. (Długossus, 1711: 314), тобто на чотири роки раніше від Качибєя, що згаданий під 1415 р. (Білецька, 2015: 232). Про Караул хроніст записав так: "Із Києва, залишивши того Олександра (Вітовта. – О. Б.) великого князя литовського, польський король Владислав минув через Дніпро Черкаси, Звенигород, Соколец, Каравул, Брацлав і, нарешті, прибув до Кам'янця"⁶. Тут Караул записано між Сокольцем та Брацлавом. Така послідовність населених пунктів хроністом дала можливість Ф. М. Шабульдо припустити існування двох Караулів, перший з яких знаходився неподалік цих вказаних пунктів у «верхов'є Южного Буга между Звенигородом и Брацлавом» (Шабульдо, 2010: 71). Хоча, значно раніше Н. Молчановський, описуючи події 1395 р. на Поділлі, піддав сумніву існування Каравула на Бузі (Молчановський, 1885: 236 (прим. 2)). На нашу думку, тут мова йде про поселення на землях сучасного с. Рашково. Про Караул писав і Ф. Є. Петрунь. Він точно не локалізував населений пункт, а лише вказав, що цей замок знаходився "на межі степового та лісостепового району, на важливій переправі... Назва замка – тюркська; в деяких версіях ханських ярликів навіть подано для неї переклад – Сторожевий замок" (Петрунь, 1928: 162).

⁵ Див. також додаток 3.

⁶ "Ex Kiiow, Alexandro Doce magno Lithuaniae illic relicto, processit Wladislaus Poloniae Rex per Dniepr in Czirkaszy, Swinigrod, Sokolecz, **Karawol**, Braczlaw & tandem in Kamye-nicz pervenit" (Długossus, 1712: 314).

На цьому місці хотілося б звернути увагу читача на важливому моменті – заснуванні поселень в золотоординські часи на Дністрі, які в майбутньому могли б перетворитись навіть у місто. Швидше за все, такі поселення виникали на мілководді, там де місцеві жителі створювати природні переправи – броди. Відомо, що переправа існувала біля пос. Маяк (сучасне с. Маяки Біляївського району Одеської області), біля пос. Тягнякяч (сучасне м. Бендери), що видно з привілею молдовського господаря львівським купцям у 1408 р. (Белецька, 2016; Сапожников, 2001: 112)⁷. Така практика цілком зрозуміла, оскільки з Молдови «до татарської сторони» гнали худобу (коней, биків тощо) (Білецька, 2010: 57–64; Лесников, 1969: 80), а мостів на Дністрі в той час не було, то, зазвичай, користувалися мілкою частиною ріки. Все це супроводжувалось торгівлею, а згодом створювались митниці. І як результат – виникало місто⁸. Тому зробимо припущення, що поселення Караул з'явилося ще в золотоординські часи (на що вказує назва), а через Дністер там був брід (це впливає з більш пізніх спогадів Павла Халєбського⁹) та митниця. Можливо, на початку XV ст. там був замок (залишки решток городища збереглися до сьогодні), який відвідали в 1411 р. польський король та великий князь литовський, інакше б польський хроніст його б просто не згадав на шпальтах своєї роботи.

Тож, історія Караулу тісно пов'язана також з діяльністю великого князя литовського Вітовта, який пожалував його Андрію Судимонту. Сталося це, напевно, у період управління Вітовта Поділлям між 1411 та 1430 рр. (Білецька, 2004: 141–143; Kurtyka, 2004: 152–155; Михайловський, 2012: 97–

⁷ "а кто иметь погнати скоть до Татаръ, на головное мыто оу Сочаве отъ скота четьри гроша, а оу Ясы два гроши, а на Тягнякячу два гроши" (Привілеї міста, 1998: 519–521).

⁸ Це спостереження потребує більш детального вивчення. З метою ретроспективного аналізу варто вказати, що вже після Рашкова Дністер ставав більш повноводним. Так, граф Валеріан Дзедушицький писав: "Від Цекинівки, перш за все від Рашкова починаючи, аж до Ягорлика, де закінчується польський кордон, а звідти аж до самого Аккерману з одного боку Дністра велика заболоченість, а також дуже глибоко. Власне від Рашкова не має найменших застережень, а глибина ріки забезпечує прохід найбільшим суднам...". (Сапожников, Аргатюк, Левчук, 2019: 56–57). Див. також додаток 1 (Brzegi Dniestru pod Raszkowem I. Müntz, Johann Heinrich (1727–1798) rysownik; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie// <https://bit.ly/2Oak2Xs>).

⁹ У 1654 р. через цю місцевість проїжджав Павло Халєбський, який залишив свої спогади. Саме тут – у Рашково, як він вказав, вони перетнули молдовсько-український кордон на Дністрі і взяли курс на Умань (Жарких, 2012). Дослідження містить карту, підготовлену Д. Я. Вортманом. Див. також: (Путешествие патриарха, 2015). Тож у середині XVII ст. Караул (інакше – Калавур) вжу мав іншу назву – Рашково (Raskowo), яку, до речі, можна побачити на карті Г. Л. де-Боплана. Див. додаток 2.

107). Такий висновок можна зробити з більш пізнього джерела (1581 р.), коли на сеймі у Варшаві заслухали оповідання Григорія Чечеля про те, що 8 жовтня 1580 р. під час пожежі у Вінницькому замку згоріли його документи, зокрема, привілеї великого князя литовського Вітовта, надані його предкові Андрієві Судимонту¹⁰. Видавці акту справедливо зауважили, що згадані в акті річки впадають не в Дніпро, а в Дністер (Документи Брацлавського, 2008: 282). Датування цього надання – 1396 р. – польським дослідником Казімежом Пулаським викликало цілком зрозумілу підозру в Януша Куртики (Pułaski, 1911: 49; Kurtyka, 2004: 192–193). Водночас, для нас є важливим цитований вище запис В. Б. Антоновича стосовно урочища "Калаур". Відмітимо, що назва вказаного невеличкого ліска "Калаур" збереглась до сьогодні (північніше городища, біля с. Строїнці) (Литвинчук, Рибчинський, 2018). Тож, можливо, великий князь литовський Вітовт використав колишнє золотоординське поселення і побудував тут замок, на який було перенесено колишню назву населеного пункту.

Дещо порушуючи хронологію викладу, хотілося б зазначити наступне. Починаючи від правління Вітовта і до 80-х років XVI ст. Караул (Калаур) був у триманні нащадків Андрія Судимунтовоча – сім'ї Чечелів (Антонович, 1896: 11). Зокрема, згадка про одного з них – Григорія Чечеля – є у «Ревізії українських замків» 1545 р. Люстратор, описуючи Брацлавський замок, вказав: "Калаур, селище, было перед тымъ городовое, а тепер держит Грицко Чечил на Бердищи" (Литовська Метрика, 2005: 231), і далі "Грицко Чичиль держит селища Калауръ на Днестре а Скавушинъ на Богу а Кошчинцы" (Литовська Метрика, 2005: 235). Упорядник та коментатор цієї ревізії В. Кравченко зазначив, що текст оригіналу був правлений, а в географічному покажчику занотував: "Калаур, селище... біля суч. с. Рашків Кам'янського району (Молдова), нині не існує" (Литовська Метрика, 2005: 567). Це ж відзначив і М. С. Грушевський¹¹. Вважається також, що Калаур входив певний час до складу Савранського ключа Брацлавського замку (Анцупов, 1998: 24–36). Тож, як бачимо, змінився статус населеного пункту – з замку XV ст. на "селище" XVI ст.

¹⁰ "от продковъ наших... Витовта и короля .... ольбрахта, продку его Андрею Судимонту... на имения и селища его отчизные в воєводсте Браславскомъ... на Кошинъцы, Борсуковцы а надъ Днѣпром **Калавур** (sic!) с присельки и селищи Рашъковомъ, Христения, Радковцы, Минковцы, Серховичи з реками и речищами, которые в Днѣпръ реку впадаютъ, то есть речки Белоч, Молоскишъ а Рыбница; и теж данина наша на селище Щоровцы, до живота ему даное..." (Документи Брацлавського, 2008: 281–282). Як вказують публікатори, оригінал зберігається в: РГАДА, ф. 389, оп. 1, д. 195, л. 337 об.–338.

¹¹ Щодо "Караула, то під Рашковом видніється й тепер дуже гарно заховане городище на високім наддністрянськiм розі, в виді чотирикутника з ронделями на трьох рогах" (Грушевський, 1994: 608).

У зв'язку з вивченням походження назви населеного пункту, хотілося б зазначити наступне. Р. С. Захарченко висловив свою думку, що назва Калаур може походити від кореня слова, а саме *kale "фортеця" та *or "фортеця". Можна висунути ще одну гіпотезу походження назва Караул. Джерела XV ст. зберегли назви броду «Калоуєрський», «Калугерський»: «И також де дали єсмї имъ мы о(т) на(с) половина о(т) калоугѣрского бродоу» (Словник староукраїнської, 1977: 124). Назва "Покалаурове" зустрічається і в документі, що стосується середини XV ст. Київської землі. Зокрема, відомо, що близько 1455 р. київський князь Олелько Володимирович пожалував у винагороду за вірну службу своєму боярину Олехну Сахновичу: "городище старое над Днепром Покалаурово..."¹². Як вважають дослідники, назва "Покалаурове", швидше за все, пішла від слова "калаур", яке є тотожне слову "караул", тобто "варта", "сторожа". Можливо, колись тут була переправа через Дніпро і для того, щоб повідомити про небезпеку – запалювали смолоскип. Пізніше (за документами 1629 р.) тут виникла нова слобода – Калауровская (Н. М, 1896: 263).

Опрацьовуючи джерела, ми звернули увагу на те, що назва "Караул" фігурує в джерелах, які майже одночасно вказують на різних тримачів. Тому, ми вважаємо, це стосується різних поселень. Так, після смерті великого князя литовського Вітовта, Поділля стало ареною боротьби між польським королем Владиславом-Ягайлом, литовськими князями Свидригайлом та Сигізмундом Кейстутовичем (Білецька, 2004: 144–161). Очевидно, у 1432 р. з'являється документ, в якому є список і подільських замків Свидригайла (від 1432 р.): "*Item in terra Podoliensi castra Cirkassi Zwinihrod Sakolecz Czarnygrad Kaczakeyow Mayak Karawull Daschaw in metis Caffensibus*" (Полехов, 2014: 120). Для порівняння наведемо його польський переклад: "*W ziemi Podolskiej zamki Czirkassy Zwinihrod Sakolecz Czarnygrad Kaczakenow Mayak Karawull Doszau...*" (Skarbiec diplomatow, 1860: 330–331). У цьому переліку немає географічної прив'язки, а тому важко ідентифікувати досліджуваний нами Караул (*Karawull*). Водночас, з'являються важливі для нашого дослідження топоніми – *Kaczakeyow* і *Mayak*, які вказано разом з Каравулом.

Послідовна вказівка упорядником документа цих трьох географічних назв дає можливість шукати їх поряд, на що вказав ще в XIX ст. П. К. Брун. На його думку, "если же в имени *Kaczuklenow* позволено будет слышать

¹² "городище старое над Днепром Покалаурово, селище Булачин, селище Круглое, селище Сошниково и к тому три городища за Днепром: Бусурменское, Ярославское, Сальково з озерцом Липовым, а селище Процево, а другое имение селище Белки, Мохнач, селище Веприки, селище Острова над Ирпенем и Унавою, селище Махновщина, а землю над Здвижею Мелеховщину, а над Тетеревью Труденевщину и Тригубовщину, а на Росаве в поле два городища Полствин и Кузяков". (Цит. за: Русина, 1998: 270–271; Див. також: *Źródła dziejowe*, 1894: 216–217; *Źródła dziejowe*, 1897: 171; Клепатский, 2007: 308).

испорченное переписчиками имя нашего Гаджибея, то следовало бы заключить, что отмеченный за ним в списке замок *Maiaк* также находился не в дальнем от него расстоянии, тем более, что название **караул** (курсив мій – *О. Б.*), прибавленное к имени и значущее по-турецки **сторожевая башня** (курсив мій – *О. Б.*), позволяет думать, что она находилась в стране, в которой обитали татары. Если же отмеченное в списке слово *karawull* вовсе не означало сторожевую башню, но было переделано с турецкого же: кара-аул (Черный аул) или кара-гул (Черное озеро), то в таком случае замок *Маякский* (курсив мій – *О. Б.*) мог находиться близ днестровского лимана, поелику северно-западная часть его ныне еще называется **Карагульским заливом** (курсив і виділення моє – *О. Б.*)" (Брун, 1879: 174–175).

Інформація П. К. Бруна дає підстави шукати Караул (Каравул) на північно-західному узбережжі Дністровського лиману. Це припущення П. К. Бруна (щодо назви – Кара-гул (Чорне озеро)) – цілком ймовірно, оскільки відомо, що тюркське слово **kara* означає "чорний, темний, похмурий" (Янко, 1998: 166). Якщо розвивати думку П. К. Бруна, то, можливо, назва Караула, як і сам замок, теж має татарське походження. Цілком ймовірно, що це теж було одне із золотоординських міст, яке знаходилось на березі Карагвольської затоки біля сучасного с. Надлиманське Овідіопольського району Одеської області (до речі, чи не відгомін тих часів несе в собі сучасна назва с. Караглія?)¹³. Назву ж озера Караул, яке з'єднує Великий Турунчук і Малий Турунчук, мовознавець М. Т. Янко виводить, від тюркського апелятива *karaul* – «сторожовий пост». Він же наводить інформацію, що в районі с. Маяки (Белецкая, 2016), розташованому на Дністрі, в 1421 р. було споруджено замок Малий Каравул, пам'ять про який залишилася в назві озера (Янко, 1998). Припускаємо, що у ранніх ярликах Каравул вказувався як «Сторожовий город». Зокрема, в ярлику 1461 р., даного ханом Хаджі Гіреєм литовському князю Казимиру, вказується: «dališmy ...Podole z wodami, ziemiami, i ze wszelkimi pożytkami ich; Kamieniec... Braczlaw... Bałykły, **Strożowy hrod...**» (Kołodziejczyk, 2011: 530).

Версії ж щодо Караула як Маяка, або як іноді дослідники називають Маяк-Каравул (Сапожников, 2002: 112), цікаві, але потребують окремого дослідження, оскільки, на нашу думку, це були різні населені пункти. Свого часу Ф. М. Шабульдо вказав, що розходження джерел у свідченнях про Каравул пройшло повз увагу багатьох істориків, а це зумовило різні результати локалізації цього городка в історіографії. Отож, другий Караул він пропонував шукати десь на південних просторах, оскільки ханські ярлики називали Караул завжди в територіальній близькості з побузькими «городками» Ябу-Городок, Балаклеєю, Чорним городком, Дашовим (Очаковим) (Шабульдо, 2010: 70). Ця інформація дещо перегукується з відомостями Ф. Є. Петруня,

¹³ Див. Додаток 4.

який також відзначив про згадки Караула у ханських ярликах (Петрунь, 1928: 162). Крім цього, про відомості щодо Караула у ханському ярлику Менглі-Гірея польському королю Сигізмунду від 1514 р. зазначав польський дослідник Януш Куртика (Kurtyka, 2004: 164–166). Справді, у цьому документі, оригінал якого втрачено, а копії зберігаються в РГАДА та AGAD, Караул згадується так: "и брату нашему Жикгимонту королю... держати вов покои... Подоле со тмою и з землями, ... Звинагород... Качибеев Маяк из землями, и з водами... Дашов-город, Банаклы, **Курал** (жирне виділення та курсив мій. – О. Б.), Учорнънъ город..." (Kołodziejczyk, 2011: 606).

Караул вказується і в привілеї польського короля Владислава Варненчика подільському генеральному старості Теодорику з Бучача від 30 вересня 1442 р. Цікавим для нас воно є тим, що в ньому вказані південні тримання Теодорика з Бучачу¹⁴: "наші замки Каравл на річці Дністер, Чарнігород, де зазначена р. Дністер впадає в море, і Качібейов, що розташований на морському березі з усіма містечками, портами, митницями..." ("... *castra nostra Carawl super Dniestr fluvio, Czarnigrod, ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat et Caczbieiw in litore maris sita, cum omnibus oppidis, portubus, thelonis...*" (Zbiór dokumentów, 1975: 232). Як бачимо, у документі є вказівка на географічне розташування – "замок наш Каравул на річці Дністер". Отже, Караул варто шукати на цій річці. А якщо взяти до уваги дані П. К. Бруна, то пошук потрібно сконцентрувати у гирлі цієї ріки, де вона впадає в Дністровський лиман.

Свою думку щодо локалізації замку Каравул висловила О. О. Радзиховська. Вона вважає, що це було, скоріш за все, укріплення на нижньому Дністрі: "если верно, что упомянутый выше гидроним «*Vidovo lac*» можно связывать с фортификационными сооружениями Витовта, то не исключено, что «озером Витовта» могли называть и нынешний Карагвольский залив. Название это может происходить от крепости Караул. Она, возможно, располагалась в устье Днестра у берега Карагвольского залива. Подкрепить или отбросить это предположение можно было бы, выяснив характер и возраст крепостной стены, обнаруженной в результате раскопок у села Надлиманское" (Радзиховская, Боренко, 2011: 427).

Зауважимо, що гідронім *Vidovo lacus* (озеро Відово) згадується як у картографічних матеріалах XVII ст. (Геррітц, 2006: 181), так і наративних (спогадах та хорографіях) джерелах¹⁵. Зокрема, барський староста Бернард Претвич у своїх «мемуарах» про події 1540–1551 рр. записав: «Я зразу ж з усіма [служебниками] вирушив паралельно [татарам] на той шлях, щоб перейняти їх під Очаком... Там їх розбив і захопив полонених... Полонені дали мені достатньо відомостей, де знаходяться і куди мають йти [ті тата-

¹⁴ Про Теодорика Бучацького див: Білецька, 2008.

¹⁵ Більш детально про топонім Видово озеро (*Vidovo lacus*) див.: Белецкая, 2018: 18–19.

ри]. На [те] місце я тоді йшов цілу ніч і знайшов їх над **Відовим** (курсив мій – О. Б.), у верхів'ях Беримбою...» (Український степовий, 1997: 54–55; Історія Хаджибея, 2000: 29).

Річка Беримбой (нині – р. Барабой), як вказує О. Мальченко, впадала до Чорного моря поблизу Дністровського лиману (Український степовий, 1997: 67). З турецької назва перекладається як «вовче горло». Ось чому польський дипломат Мартин Броневський і записав: "*Demum vero Beribonium Turcae; alias Licastemum Col(l)um lupinum appellant*" (Bronovius, 1630: 259) ("Дійсно ж Берібоніум турецькою, інакше Лікастемум, вовчим горлом звать"). Він же вказав, що "*per lacum Vidovo seu Obidovo ducitur*" ("озеро Відово, інакше Обідово наводиться") (Bronovius, 1630: 258; Броневский, 1865: 335). Все це наштовхнуло П. К. Бруна до переконання, "что Днестровский лиман свое молдавское название (*lacus Vidovo seu Obidovo*, по Брониовию), скорее получил в память этого счастливого завоевателя (Вітовта – О. Б.)" (Брун, 1879: 176). Польський хореограф Станіслав Сарницький у своєму опусі (написаному в 1584 р.) також вказав на такий географічний об'єкт як Відово озеро – "*circa maritimos campos... Vidovo iesioro*" ("біля приморських степів ... Відово озеро") (Sarnicius, 1712: 1910). Отже, у "Списку Свиригайла" 1432 р. та в наданні Владислава Варненчика Теодорику Буцацькому 1442 р. мова йде про Караул, який, швидше за все, був розташований біля гирла Дністра, на березі Карагвольської затоки.

І, нарешті, хотілося б відзначити ще один документ, в якому мова йде про Караул. Датується він 1469 р. Це "*Divisio Buczaczkych*" ("Поділ Буцацьких"), згідно з яким Караул разом із Качибеем та іншими населеними пунктами мали відійти до тримань Міхала Буцацького: "Маетки ж або замки, які (знаходяться біля) впадіння річки Дністер (*Dnyastr*), порт і кордон і вище або по цей морський бік, а саме Каравл (*Carawl*), Качибейов (*Caczybyeyow*), Маяк (*Mayak*), Чарнигород (*Czarnygrad*), Балабки (*Balabky*) з усіма селами, митницями, портами, морськими і рибними (місцями) обома [нехай] в повну суму користується і неподільно тримають аж до їх повного звільнення (викупу) Королівською Величністю..."¹⁶. З контексту документу можна зробити висновок, що цей "Каравл" знаходився біля впадіння р. Дністер, швидше за все, на березі Карагвольської затоки.

Очевидно, цей замок Каравул був важливим триманням сім'ї Буцацьких, оскільки відомо документ, в якому один із нащадків Буцацьких – пан Язловецький (ім'я не вказано) у 1564 р. "вказав суму стару на урочища ті, суму

¹⁶ "*Bona vero seu castra, que iacent in portubus et confiniis et super vel citra fluvium Dnyastr marinis videlicet Carawl Caczybyeyow Mayak Czarnygrad Balabky cum omnibus villis, teloneis, portubus, marinis et piscaturis uterque ipsorum in solidum utifruetur et indivise tenebunt usque ad exempcionem eorundem plenarium per Regiam Maiestatem...*" (Akta Grodzkie i Ziemskie, 1887. T. XII. №3428: 330).

стару добру не скупу", а саме на Чорнигород (Czarnigrod), Качибей (Kaczibow) та Караул (Karaol) (Історія Хаджибея, 2000: 12; Архив Юго-Западной, 1894: 361)¹⁷.

Те, що на Дністрі могло бути два Караула (один з яких – північніший – називався іноді Калауром), не повинно нас насторожувати. Таке практикувалося. Рашкова на Дністрі теж було два. Один з яких – сучасне с. Рашків Хотинського району Чернівецької області – фіксується у джерелах XV ст. Так, в актах 1453 і 1455 рр. вказується: "того ра(ді) мы ... даємъ и дали єсми єму... єдно село на (Д)нистри, на имъ Рашковци" (Documentele moldovenesti, 1932: 472) та "там мы ... дали єсми єму ... села на имъ дворъ єго на серете... и на (Д)нистра на име рашковцы..." (Documentele moldovenesti, 1932: 540).

Таким чином, ми розглянули майже всі відомі нам згадки про Караул (Калаур) в джерелах. Один момент, який не вписується в канву нашої оповіді, це згадка його Яном Длугошем під 1447 р. Оскільки переказ праці Длугоша займе ще більше місця, наведемо відповідний пасаж повністю. Отож, як тільки син Владислава-Ягайла – Казимир – став польським королем, "прелати, пани і шляхта спільно просили його, щоб надані грамоти своїх попередників мешканцям королівства підтвердив присягою з грамотами. Також, щоб ніякі землі, а саме Руські, Луцькі землі та Поділля від Польського королівства не відчужував. Загальна чутка, що він хоче приєднати подільські землі Польського королівства до Литовського князівства, розповсюдилась. Також, він (польський король. – О. Б.) був таким, що мав намір податися до Литви, [тому його просили], щоб інших розсудливих і зрілих панів з Польського королівства з собою взяв, і згідно з їхньою радою [справами], [націленими] на збереження Польського королівства, правив. А також, щоб гнів свій на Теодорика Бучацького, старосту Поділля, який [гнів. – О. Б.] з тієї самої причини затримав (забув?), що замки Подільської землі, а саме Меджибож, Хмельник і Каравол, які по-новому є зайнятими литовцями, і з зем'янами Поділля знову забрав"¹⁸.

¹⁷ Як вказує видавець документів Т. Г. Гончарук, це був, швидше за все, кам'янецький каштелян Микола Язловецький (Історія Хаджибея, 2000: 12; Архив Юго-Западной, 1894: 450).

¹⁸ "Fuit in eadem Conuentione Rex Casimirus per omnes Praelatos, & Barones, & nobiles, communi voto rogatus, ut litrs antecessorum suorum Regnicolis concessas firmaret iuramento, [cum] literas. Item ut nullas terras, [cum] signanter terras Russiae, Lucensem [cum] Podoliae, a Regno Poloniae alienaret. Fama enim communis, eum Regni Poloniae, terras Podoliae, velle Lithuaniae Ducatui adiungere, vulgaverat. Item ut in Lithuaniam transiturus, aliquos Barones, prudentes, [cum] matures ex Regno Poloniae secum assumeret, quorum consilio, facta, Regnum Poloniae concerventia gubernaret. Item ut indignationem suam Theodorico Buzaczki, Capitaneo Podoliae, quam ideo contra cum conceperat, quia castra terrae Podoliae, videlicet Myedziboze, Chmyelnik, Karawol, quae Lithuani noviter occupata detinebat, cum terrigenis Podoliae recuperavit, indulgeret". (Długossus, 1712: 31).

Цю цитату з хроніки Длугоша М. С. Грушевський прокоментував так: "...в 1447 р. Поляки завладели верхним Побужьем – взяли Хмельник, Межибож и Караул, и несмотря на неудовольствие Казимира, эта область так и осталась за Польшею" (Грушевський, 1996: 30). У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне сказати таке. Гнів короля не можна не зрозуміти, оскільки Караул він ще у 1442 р. віддав Теодорику Бучацькому, а тому мав цілковите право його забрати. Водночас, коментатор хроніки Яна Длугоша К. Ожуг вказав, що "Караул, замок, покладений ближче до гирла Дніпра та до Чорного моря"¹⁹. Єдине, що насторожує в цій оповіді Яна Длугоша, так це те, що Караул названий разом з Хмельником і Меджибожем. Тоді, можливо, в цій розлогіій цитаті мова йде про Караул, що знаходився біля сучасного Рашкова.

Як бачимо, вчені по-різному локалізують Караул: в околицях сучасного с. Рашково на Дністрі (В. Б. Антонович, М. С. Грушевський, Ф. Є. Петрунь; М. Казаку); біля гирла Дністра, на березі Дністровського лиману (П. К. Брун, О. О. Радзиховська); у гирлі Дніпра – К. Ожуг. Два Караула пропонував бачити Ф. М. Шабульдо: один – між Звенигородом та Сокильцем, а інший – біля Чарнігорода та Дашева.

Отже, у розглянутих джерелах, на наш погляд, мова йде про два різних населених пункти, які знаходились на березі Дністра. Перший Караул (інакше Калаур) був розташований, швидше за все, в межах сучасного с. Рашково Кам'янського району незвіданої Придністровської Молдовської Республіки. Залишок назви поселення XV ст. зберігся у назві невеличкого лісу Калаур. Назву ж поселення можна прослідкувати за джерелами під 1410 р. як похідна назва "*Karaulski*", 1411 р. – "*Karawol*", 1447 р. – "*Karawol*", 1545 р. – "*Калаур, селище, было перед тымъ городовое*", 1581 р. – "*надъ Днепром Калаур с присельки и селищи Рашковомъ*". Тому ми не можемо погодитися з твердженням про те, що Караул на початку XVI ст. був знищений і перестав існувати (Пилипчук, 2014; Кулаковський, 2013). Таким чином, в 1411 р. польський король та великий князь литовський відвідали замок (а не якесь там маловідоме село). Згодом замок Караул XV ст. трансформувався в селище Калаур XVI ст. та від правління Вітовта був у триманні нащадків Андрія Судимонтовичв – сім'ї Чечелів. У XVI ст. Караул (як Калаур) входило до складу Савранського ключа Брацлавського воєводства. Згодом назва Караул зникла і на карті Боплана (середина XVII ст.) вже фігурує назва "Рашково".

У джерелах також були зафіксовані згадки і про замок Караул, який в XV–XVI ст. був у триманні представників сім'ї Бучацьких. Спочатку цей замок фігурує у "Списку" Свидригайла (1432 (?)) як "*Mayak [.] Karawull*", потім у пожалуванні Владислава Варненчика Теодорику Бучацькому 1442 р. – "*castra nostra Carawl super Dniestr fluvio*", згодом в "Поділі Бучацьких" 1469 р. –

¹⁹ «Karawul (Karawul), zamek położony w pobliżu ujścia Dniepru do Morza Czarnego» (Długosz, 2009: 57).

"Carawl". Є він і в реєстрі та доповненні до актів Барського староства 1564 р. як "Caraol" та в ханських ярликах – "Strożowy hrod" (1461 р.) та "Курал" (1514 р.). Тож замок, вказаний в "Списку" Свидригайла, відгомін про який залишився у назві Карагвольської затоки, швидше за все, варто шукати на лівому березі Дністра, мажливо, біля с. Надлиманське. Цей нижній (південний) Караул міг з'явитися також ще в золотоординські часи, а через Дністер там був брід та митниця (як і у випадку з верхнім (північним) Караулом), оскільки в цій частині Дністер є вузьким та має острови (див. додаток 4).

BIBLIOGRAPHY

- Антонович, 1998 – Антонович В. Б. Несколько данных о землевладении в Южной Украине в XV веке. *Киевская старина*, 1896, №10 (октябрь), 9–19.
- Анцупов, 1998 – Анцупов И. А. Города и местечки Приднестровья. *Ежегодный исторический альманах Приднестровья*, 1998, № 2, 24–36.
- Архив Юго-Западной, 1894 – *Архив Юго-Западной Руси*. Київ, 1894, ч. 8, т. 2.
- Белецкая, 2018 – Белецкая О. В. Имя великого князя литовского Витовта в названиях Северного Причерноморья XVI–XVIII веков. *Lietuvos Istorijos Studijos*. Vilnius, 2018, № 42, 7–28.
- Белецкая, 2016 – Белецкая О. В. Маяк в XIV–XVI веках (материалы к изучению исторической географии Подолии и Северного Причерноморья). *Золотоордынская цивилизация*. Казань, 2016, вып. 9, 186–196.
- Білецька, 2015 – Білецька О. В. Качибей у світлі джерел XV–XVI століть (матеріали до вивчення історичної географії Поділля та Північного Причорномор'я). *Збірник історичного факультету*. Одеса, 2015, т. 26, 232–258.
- Білецька, 2004 – Білецька О. В. *Поділля на зламі XIV–XV ст.: до витоків формування історичної області*. Одеса, 2004.
- Білецька, 2010 – Білецька О. В. Роль зовнішньої торгівлі в польсько-татарських відносинах у другій половині XIV–XV ст. *Історія торгівлі, податків та мита: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ, 2010, № 1, 57–64.
- Білецька, 2008 – Білецька О. В. Теодорик з Бучача – тримач середньовічного Качибєя. *Древнее Причерноморье. Материалы международной конференции VIII-е чтения памяти профессора Петра Осиповича Карышковского* (11–12 марта 2008 г., Одесса). Одесса, 2008, 40–46.
- Броневский, 1865 – Броневский М. Описание Крыма. *Записки Одесского общества истории и древностей*, 1865, т. 6, 333–367.
- Брун, 1879 – Брун Ф. Судьбы местности, занимаемой Одессой. *Черноморье. Сборник исследований по истории географии Южной России*. Одесса, 1879, 160–188.

- Геррітц, 2006 – Геррітц Г. Карта Росії, званої по-іншому Московією. 1641. *Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV ст. – перша половина XVII ст.* Київ, 2006, 181.
- Грушевський, 1996 – Грушевський М. С. *Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.)*. Львів, 1996.
- Грушевський, 1993 – Грушевський М. С. *Історія України-Руси*. Київ, 1993, т. 4.
- Грушевський, 1994 – Грушевський М. С. Чорноморська торговельна дорога XIV–XV в. Замки Каравул. Чорний город і Качибей. *Грушевський М. С. Історія України-Руси*. Київ, 1994, т. 5, 607–609.
- Гулевич, 2014 – Гулевич В. П. Кримське ханство й Північне Причорномор'я в період правління Гаджі Гірея (1442–1466). *Український історичний журнал*, 2014, № 6, 4–28.
- Гулевич, 2013 – Гулевич В. П. Северное Причерноморье в 1400–1442 гг. и возникновение Крымского ханства. *Золотоордынское обозрение*. Казань, 2013, вып. 1, 110–147.
- Документи Брацлавського, 2008 – *Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років*. Упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008.
- Жарких, 2012 – Жарких М. *Павло Халєбський*. Київ, 2012. URL: http://shron.chtyvo.org.ua/Zharkykh_Mykola/Pavlo_Khalebskyi.pdf.
- Історія Хаджибея, 2000 – *Історія Хаджибея (Одеси) 1415–1795 рр. в документах*. За ред. Т. Г. Гончарука. Одеса, 2000.
- Клепатский, 2007 – Клепатский П. *Очерки по истории Киевской земли*. Біла Церква, 2007.
- Кулаковський, 2013 – Кулаковський П. Роль князя Костянтина Острозького в організації оборони південних рубежів ВКЛ у першій половині XVI ст. *Ukraina Lithuania: студії з історії Великого князівства Литовського*. Київ, 2013, т. 2, 82–95.
- Лесников, 1969 – Лесников М. П. Пути балтисйско-черноморской торговли XIV–XV веков. *Московский Государственный Педагогический Институт им. В. И. Ленина. Ученые записки*. Выпуск 294: Проблемы экономического и политического развития Европы в Средние века и античную эпоху. Москва, 1969.
- Литвинчук, Рибчинський, 2018 – Литвинчук І. В., Рибчинський О. В. Маловідомий литовський замок Каравул на Дністрі поч. XV ст.: проблеми ревалоризації, консервації та музеєфікації городища. *Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України. Матеріали XVIII науково-краєзнавчої конференції, 19 жовтня 2018*. Меджибіж, 2018.
- Литовська Метрика, 2005 – *Литовська Метрика. Книга 561*. Ревізії українських замків 1545 р. Підготував В. Кравченко. Київ, 2005.
- Мальченко, 2001 – Мальченко О. *Укріплені поселення Брацлавського, Київського і Подільського воєводств (XV – середина XVII с.)*. Київ, 2001.

- Михайловський, 2012 – Михайловський В. *Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI століття*. Київ, 2012, XXII+450, іл.
- Молчановский, 1885 – Молчановский Н. *Очерк известий о Подольской земле (Преимущественно по летописям)*. Киев, 1885.
- Н. М., 1896 – Н. М. Левобережная Украина в XV–XVIII ст.: Очерк колонизации. *Киевская старина*. Киев, 1896, № 5, т. LIII, 261–265.
- Петрунь, 1928 – Петрунь Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського лиману. *Східний світ*, 1928, № 6, 155–171.
- Петрунь, 1928а – Петрунь Ф. Ханські ярлики на українські землі: (До питання про татарську Україну). *Східний світ*, 1928, № 2, 170–185.
- Пилипчук, 2014 – Пилипчук Я. В. Новая татарская политика Великого княжества Литовского. Сигизмунд и татары, 1506–1516. *Крымское историческое обозрение*. Бахчисарай–Казань, 2014, вып. 2, 98–124.
- Полехов, 2014 – Полехов С. В. «Список городов Свидригайла». Датировка и публикация. *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. Москва, 2014, № 4 (58), 111–125.
- Привілеї міста, 1998 – *Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.)*. Упоряд. Мирон Капраль. Львів, 1998.
- Путешествие патриарха, 2015 – *Путешествие патриарха Антиохийского Макария. Киевский список рукописи Павла Аленкого*. Под ред. В. С. Рыбалкина. Киев, 2015.
- Радзиховская, Боренко, 2011 – Радзиховская Е. А., Боренко А. С. Крепость князя Витовта у Гильбера де Ланнуа и приднестровские топонимы средневековых карт. *Древнее Причерноморье*. Одесса, 2011, 422–428.
- Рашково – *Рашково*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
- Розов, 1928 – Розов В. *Українські грамоти*. Том 1: XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928, 4+176+75+IX. (Історично-Філологічний Відділ Української Академії Наук, Збірник № 63).
- Русина, 1998 – Русина О. В. Україна під татарами і Литвою. Київ: Видавничий Дім "Альтернативи", 1998, 319. (Україна крізь віки: в 15 т. Т. 6).
- Сапожников, 2002 – Сапожников І. В. Нове письмове джерело сер. XVI ст. з історії та археології Північного Причорномор'я. *Київська старовина*. 2002. № 5, 110–119.
- Сапожников, Аргатюк, Левчук, 2019 – Сапожников І., Аргатюк С., Левчук В. Подорож Дністром до Аккерману графа Валеріана Дзедушицького 1785 р. *Південний Захід. Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах*. Одеса, 2019, вип. 26, 48–97.
- Словник староукраїнської, 1977 – *Словник староукраїнської мови XIV–XV вв.* За ред. А. Л. Гумецької, І. М. Керницького. Київ, 1977, т. 1.

- Український степовий, 1997 – *Український степовий кордон в сер. XVI ст. (спогади барського старости Бернарда Претвича)*. Упор. О. Є. Мальченко. Запоріжжя–Київ, 1997.
- Фрагмент карти – Фрагмент карти Г. Л. де-Боплана, 1650 р. URL: <http://parasona.narod.ru/maps/kordt1/kordt1-maps/kordt1-map32b.jpg>
- Шабульдо, 2010 – Шабульдо Ф. «Семеновы люди»: их территория и роль в политических отношениях между Крымом и Литвой на исходе XV века. *Ruthenica*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010, т. IX, 57–73.
- Янко, 1998 – Янко М. П. *Топонімічний словник України*. Словник-довідник. Київ, 1998.
- Akta grodzkie, 1887 – *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wyd. staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego*. Т. 12. Lwów, 1887, 564.
- Bronovius, 1630 – Bronovius M. *Tartariae descriptio. Russia seu Moscovia itemque Tartaria. Commentario topografico atque politico illustratae*. Lugdunum Bataavorum: Ex officina Elzeriana, 1630.
- Cazacu, 1986 – Cazacu M. A propos de l'expansion Polono-Lituanienne au Nord de la Mer Noire aux XIVe-XVe siècles: Czarnigrad, la "Cité Noire" de l'embouchure du Dniestr. *Passé Turco-Tatar Présent Soviétique. Études offertes à Alexandre Bennigsen*. Paris: Éditos Peeters-Louvain-Paris, 1986, 99–122.
- Długossus, 1712 – Długossus I. *Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huysen*. Francofurti et Lipsiae, 1712, t. 2.
- Długossus, 1711 – Długossus I. *Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huysen*. Francofurti et Lipsiae, 1711, t. 1.
- Długosz, 2009 – Długosz J. *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Warszawa, 2009. Ks. 12: 1445–1461.
- Documentele moldovenesti, 1932 – *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*. Iași, 1932, t. II.
- Kołodziejczyk, 2011 – Kołodziejczyk D. *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th century). A study of Peace Treaties Followed by Annotated Document*. Leiden-Boston, 2011.
- Kurtyka, 2004 – Kurtyka J. Podolia: the "Rotating Borderland" at the Crossroads of Civilizations in the Middle Ages and in the Modern Period. *On the Frontier of Latin Europe Integration and Segregation in the Red Ruthenia, 1350–1600*. Warsaw, 2004, 119–187.
- Kurtyka, 2004a – Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. *Rocznik Przemyski*. 2004, t. XL, z. 4: Historia, 127–269.

- Pułaski, 1911 – Pułaski K. *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukainy*. Monografie i wzmianki. Brody, 1911, t. I.
- Sarnicius, 1712 – Sarnicius S. *Descriptio veteris et novae Poloniae cum di visione eiusdem veteri et nova. Długossus I. Historiae Polonicae libri XII*. Francofurti et Lipsiae, 1712, t. II, 1873–1944.
- Skarbiec diplomatów, 1860 – *Skarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowien różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi, Litewskiej i ościennych im krajow*. Wilno, 1860, t. 2.
- Warszawa – Warszawa. *Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Brzegi Dniestru pod Raszkowem I. Müntz, Johann Heinrich (1727–1798) rysownik*. URL: <https://bit.ly/2Oak2Xs>.
- Zbiór dokumentów, 1974 – *Zbiór dokumentów małopolskich*. Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. Wrocław, 1974, cz. VI.
- Zbiór dokumentów, 1975 – *Zbiór dokumentów małopolskich*. Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. Wrocław, 1975, cz. VIII.
- Źródła dziejowe, 1894 – *Źródła dziejowe*. Warszawa, 1894, t. XXI.
- Źródła dziejowe, 1897 – *Źródła dziejowe*. Warszawa, 1897, t. XXII.

REFERENCES

- Ancypov, I. (1998). Goroda i mestechki Pridnestrov'ja. *Ezhegodnyj istoricheskij al'manah Pridnestrovia*, 2, 24–36. [in Russian].
- Antonovych, V. (1896). Neskol'ko dannyh o zemlevladienii v Juzhnoj Ukraine v XV vieke. *Kievskaja starina*, 10, 9–19. [in Russian].
- Beleckaja, O. (2016). Majak v XIV–XVI vekah (materialy k izucheniju istoricheskoi geografii Podolii i Severnogo Prichernomor'ja). *Zolotoordynskaja civilizacija*, 9. Kazan', 186–196. [in Russian].
- Beleckaja, O. (2018). Imja velikogo knjazja litovskogo Vitovta v nazvanijah Severnogo Prichernomor'ja XVI–XVIII vekov. *Lietuvos Istorijos Studijos*, 42. Vilnius, 7–28. [in Russian].
- Bronevskij, M. (1865). Opisanie Kryma. *Zapiski Odesskogo obshhestva istorii i drevnostej*, (6). Odessa, 333–367. [in Russian].
- Bronovius, M. (1630). *Tartariae descriptio. Russia seu Moscovia itemque Tartaria. Commentario topografico atque politico illustratae*. Lugdunum Batavorum: Ex officina Elzeriana. [in Latin].
- Brun, F. (1879). Sud'by mestnosti, zanimaemoj Odessoj. *Chernomor'e. Sbornik issledovanij po istorii geografii Juzhnoj Rosiji*. Odessa, 160–188. [in Russian].
- Biletska, O. (2004). *Podillja na zlami XIV–XV st.: do vitokiv formuvannja istorichnoi oblasti*. Odesa. [in Ukrainian].
- Biletska, O. (2008). Teodorik z Buchacha – trimach seredn'ovichnogo Kachibeja. *Drevnee Prichernomor'e. Materialy mezhdunarodnoj konferencii VIII-e chtenija*

- pamjati professora Petra Osipovicha Karyshkovskogo* (11–12 marta 2008, Odessa). Odessa, 40–46. [in Ukrainian].
- Biletska, O. (2010). Rol' zovnishn'oi torgivli v polsko-tatarskyh vidnosynah u drugii polovyni XIV–XV st. *Istoriia torgivli, podatktiv ta myta: zbirnyk naukovykh prac'*, (1). Dnipropetrovs'k, 57–64. [in Ukrainian].
- Biletska, O. (2015). Kachibei u svitli dzherel XV–XVI stolit' (materialy do vyvchenja istorichnoi geografii Podillja ta Pivnichnogo Prichornomor'ja). *Zbirnik istorichnogo fakultetu*, (26). Odessa, 232–258. [in Ukrainian].
- Cazacu, M. (1986). A propos de l'expansion Polono-Lituanienne au Nord de la Mer Noire aux XIV–XV siècles: Czarnigrad, la "Cité Noire" de l'embouchure du Dniestr. *Passé Turco-Tatar Présent Soviétique. Études offertes à Alexandre Bennigsen* [Tuco-Tatat Past Soviet Present Studies presented to Alexandre Bennigsen]. Paris: Éditions Peeters – Louvain-Paris, 99–122. [in French].
- Costăchescu, M. (Ed.). (1932). *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, (Vol. II). [in Romanian].
- Daniłowicz, I. (Comp.). (1860). *Skarbiec diplomatów papieżkich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowien różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi, Litewskiej i ościennych im krajów*, (Vol. 2). Wilno. [in Polish].
- Długossus, I. (1711). *Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huyszen*. Francofurti et Lipsiae (Vol. 1). [in Latin].
- Długossus, I. (1712). *Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huyszen*. Francofurti et Lipsiae (Vol. 2). [in Latin].
- Długosz, J. (2009). *Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego* (Vol. 12: 1445–1461). Warszawa, 2009. [in Polish].
- Frahment karty H. L. de-Boplana, 1650 r. Retrieved from <http://papacoma.narod.ru/maps/kordt1/kordt1-maps/kordt1-map32b.jpg>. [in Ukrainian].
- Gerritc, G. (2006). Karta Rosii, zvanoi po-inshomu Moskovieiu. 1641. *Ukraina na starodavnih kartah. Kinec XV st. – persha polovyna XVII st.* Kyiv, 181. [in Latin.]
- Gulevich, V. (2013). Severnoe Prichernomor'e v 1400–1442 gg. i vozniknovenie Krymskogo hanstva. *Zolotoordynskoe obozrenie*, (1). Kazan', 110–147. [in Russian].
- Gulevich, V. (2014). Kryms'ke hanstvo i Pivnichne Prychornomor'ja v period pravlinnia Gadzhi Gireia (1442–1466). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 4–28. [in Ukrainian].
- Honcharuk, T. (Comp.). (2000). *Istoriia Khadzhybeia (Odesy) 1415–1795 rr. v dokumentah*. Odesa. [in Ukrainian].
- Hrushevskyyi, M. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusy* (Vol. 4: XIV–XVI viky – vidnosyny politychni). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

- Hrushevskiy, M. (1994). Chornomorska torgovelna doroga XIV–XV v. Zamki Karavul. Chornii gorod i Kachybei. *Istoriia Ukrainy-Rusy*, (Vol. 5). Kyiv: Naukova dumka, 607–609. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (1996). *Barske starostvo. Istorichni narisi (XV–XVIII st.)*. L'viv. [in Ukrainian].
- Humetska, A., & Kernytskyj, I. (Comps.). (1977). *Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV vv.* (Vol. 1). Kyiv. [in Ukrainian].
- Jabłonowski, A. (Comp.). (1894). *Źródła dziejowe* (Vol. XXI). Warszawa. [in Polish].
- Janko, M. (1998). *Toponimichnij slovník Ukrainy. Slovník-dovidnik*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Kapral, M. (Comp.). (1998). *Pryvilei mista Lvova (XIV–XVIII st.)*. Lviv, 1998. [in Ukrainian].
- Klepatskij, P. (2007). *Ocherki po istorii Kievskoj zemli*. Bila Cerkva. [in Russian].
- Kołodziejczyk, D. (2011) *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th century). A study of Peace Treaties Followed by Annotated Document*. Leiden–Boston. [in English].
- Kravchenko, V. (Comp.). (2005). *Litovs'ka Metrika*. Kniga 561. Revizii ukrains'kih zamkiv 1545 r. Kyiv. [in Ukrainian].
- Krykun, M., & Pidubnjak, O. (Comps.). (2008) *Dokumenty Braclavs'kogo voievodstva 1566–1606 rokiv*. L'viv. [in Ukrainian].
- Kulakovskiy, P. (2013). Rol kniazia Kostiantyna Ostrozkocho v orhanizatsii oborony pivdennykh rubezhiv VKL u pershii polovyni XVI st. *Ukraina Lithuania: studii z istorii Velykoho kniazivstva Lytovskoho*, (2), 82–95. [in Ukrainian].
- Kurtyka, J. (2004). *Podolia: the “Rotating Borderland” at the Crossroads of Civilizations in the Middle Ages and in the Modern Period*. On the Frontier of Latin Europe Integration and Segregation in the Red Ruthenia, 1350–1600. Warsaw. [in English].
- Kurtyka, J. (2004). Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. *Rocznik Przemyski*, (XL). [in Polish].
- Lesnikov, M. (1969). Puti baltijsko-chernomorskoj torgovki XIV–XV vekov. *Moskovskij Gosudarstvennyj Pedagogicheskij Institut im. V. I. Lenina. Uchenye zapiski*, (Vol. 294: Problemy jekonomicheskogo i politicheskogo razvitija Evropy v Srednie veka i antichnuju epohu). Moskva. [in Russian].
- Lytvynchuk, I., & Rybchynskiy, O. (2018). Malovidomyi lytovskiy замок Karavul na Dnistri poch. XV st.: problemy revaloryzatsii, konservatsii ta muzeifikatsii horodyshcha. *Starodavnii Medzhybizh v istoryko-kulturnii spadshchyni Ukrainy. Materialy XVIII naukovy-kraieznavchoi konferentsii*, 19 zhovtnia 2018. Medzhybizh, 2018. [in Ukrainian].
- Malchenko, O. (Comp.). (1997). *Ukrainskyi stepovyi kordon v ser. XVI st. (spohady barskoho starosty Bernarda Pretvycha)*. Zaporizhzhia–Kyiv. [in Ukrainian].
- Malchenko, O. (2001). *Ukripleni poselennia Bratslavskoho, Kyivskoho i Podilskoho voievodstv (XV – seredyna XVII s.)*. Kyiv. [in Ukrainian].

- Molchanovskiy, N. (1885). *Ocherk yzvestyi o Podolskoi zemle (Preymushchestvenno po letopysiam)*. Kyiv. [in Russian].
- Mykhailovskiy, V. (2012). *Elastychna spilnota. Podilska shliakhta v druhii polovyni XIV – 70-h rokakh XVI stolittia*. Kyiv. [in Ukrainian].
- N. M. (1896). Levoberezhnaia Ukrayna v XV–XVIII st.: Ocherk kolonyzatsyy. *Kyev-kaia staryna*. (5), 261–265. [in Russian].
- Petrun, F. (1928). Khanski yarlyky na ukrainski zemli: (Do pytannia pro tatarsku Ukrainu). *Skhidnyi svit*, 2, 170–185. [in Ukrainian].
- Petrun, F. (1928). Nove pro tatarsku starovynu Bozko-Dnistrianskoho lymanu. *Skhidnyi svit*, 6, 155–171. [in Ukrainian].
- Polekhov, S. (2014). «Spysok horodov Svydryhaila». Datyrovka y publikatsyia. *Drevniaia Rus'. Voprosy medievistiki*, (4). Moskva, 111–125. [in Russian].
- Pułaski, K. (1911). Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukainy. Monografie i wzmianki. Brody, t. I. [in Polish].
- Pylypchuk, Ya. (2014). Novaia tatarskaia polityka Velykoho kniazhestva Lytovskoho. Syhyzmund y tatary, 1506–1516. *Krymskoe ystorycheskoe obozrenye. Bakhchysarai–Kazan*, (2), 98–124. [in Russian].
- Radzihovskaja, E., & Borenko, A. (2011). Krepost' knjazja Vitovta u Gil'bera de Lannua i pridnestrovskie toponimy srednevekovh kart. *Drevnee Prichernomor'e*. Odessa, 422–428. [in Russian].
- Rozov, V. (1928). *Ukrains'ki gramoty*. (Vol. 1: XIV – persha polovina XV st.). Kyiv. [in Ukrainian].
- Rusyna, O. (1998). Ukraina pid tataramy i Lytvoiu. Kyiv. [in Ukrainian].
- Rybalkina, V. (Ed.). (2015). *Puteshestvie patriarha Antiohijskogo Makarija. Kievskij spisok rukopisi Pavla Alepkogo*. Kyiv. [in Russian].
- Sapozhnykov, I. (2002). Nove pysmove dzhherelo ser. XVI st. z istorii ta arkhieolohii Pivnichnoho Prychornomia. *Kyivska starovyna*, 5, 110–119. [in Ukrainian].
- Sapozhnykov, I., Arhatiuk, S., & Levchuk, V. (2019). Podorozh Dnistrom do Akkermanu hrafa Valeriana Dziedushytskoho 1785 r. *Pivdennyi Zakhid. Odesyka. Istoryko-kraieznavchyi naukovyi almanakh*, (26). Odesa, 48–97. [in Ukrainian].
- Shabul'do, F. (2010). «Semenovy ljudi»: ih territorija i rol' v politicheskikh otnoshenijah mezhdou Krymom i Litvoj na ishode XV veka. *Ruthenica*, (IX), 57–73. [in Russian].
- Sułkowska-Kuraś, I., & Kuraś, S. (Comps.). (1974). *Zbiór dokumentów małopolskich*, (Vol. VI). Wrocław. [in Latin and Polish].
- Sułkowska-Kuraś, I., & Kuraś, S. (Comps.). (1975). *Zbiór dokumentów małopolskich*, (Vol. VIII). Wrocław. [in Latin and Polish].
- Zharkykh, M. (2012). *Pavlo Khalebskyi*. Retrieved from http://shron.chtyvo.org.ua/Zharkykh_Mykola/Pavlo_Khalebskyi.pdf. [in Ukrainian].

ДОДАТКИ

Додаток 1. Brzegi Dniestru pod Raszkowem I. Müntz, Johann Heinrich (1727-1798) rysownik; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. <https://bit.ly/2Oak2Xs> (за фото гравюри автор статті дякує Р. С. Захарченко)

Додаток 2. Фрагмент карти Г.Л. де- Боплана, 1650 р.
<http://парасома.narod.ru/maps/kordt1/kordt1-maps/kordt1-map32b.jpg>

Додаток 3. Фото зі супутника станом на 16.03.2019. Стрілкою вказано на місце замку Караул (за фото дякую Іллі Литвинчуку)

Додаток 4. Фото зі супутника станом на 17.03.2019. Карагвольська затока, Надлиманське та Караглія

